

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ՏՕՆԵՐ

Ը. ՆՈՐ ՏԵՐԻ

Նոր տարուայ կամ կաղանդի օրը, գիւղացի կիներ սեղանի վրայ կը հանէ միայն պասաւոր կերակուրներ, որովհետեւ կաղանդը Ծննդեան պատի մէջ կը պատահի. — Կոնֆէթով կամ չէշով քօշով, չէշով քօշով, Բաւարի, խօշապներ՝ ճիւղքէ, ծիրանէ, խախէ և չամչէ, դոցա պատրաստութիւնքը օր առաջ կը լինին: Իբրեւ կաղանդի նուէր՝ տանտիկինը մառանից կը հանէ չոր ծիրան, ընկալղ, նուռ, (չփտելու համար դետնի տակ թաղուած) կարմիր չլընի¹⁾ խնձորներ և այլն:

Երբ առաւօտեան «բարի լուս կը բացուի, վրը հանթէ ու դու (քրդ. 72) միւլթին», տանտիկինն ու տան սպիտակ մուրուքը ժամ կերթան և կը բարեմաղթեն «Կար աշխարհ» խաղաղութիւն, շնորհաւոր տարի և բարի կաղանդ՝ դուռ դրկեցին, բարեկամին ու ազգականին, ճօռն ու երեխին, որդուն ու հարսին:

Ժամերգութիւնից յետոյ՝ գիւղական քահանան անպաճոճ լեզուով իւր հօտի «նոր տարին» կը շնորհաւորէ, սոքա երկիւղածութեամբ քահանայի աջը առնելով (համբուրելով) տուն կը վերադառնան:

Տան ջոջաւորն ու իր տանտիկինը առաջ մէկ մէկու՝ ապա իրենց որդոց ու հարսներուն, ճօերուն ու թոռներուն կաղանդը շնորհաւորելով միրգ կը բաժանեն և սոքա մեծաւայելու ձեռքը համբուրելով՝ ըստ սեռի և հասակի սեղանի շուրջը բոլորած կը ճաշեն տօլման ու խօշապները:

Ճաշելուց յետոյ՝ ամէն մէկը իւր բարեկամի ու ծանօթի տունը կը վազէ նոր տարին ու կաղանդը շնորհաւորելու և զիրար կաղանդելու՝ որ կը լինի մրգերու փոխանակութեամբ:

¹⁾ Մի տեսակ մանր ու խիստ կարմիր խնձոր (գաւառներից ներմուծուած):

Թող ամէն մարդ իւր ծանօթին ու բարեկամին երթալ, մենք մտնենք զիւրի ուէսի յօրհն, ուր՝ իբրեւ զիւրի ընդհանուր ներկայացուցչի օջախ, տան զյուս մի մարդ (առհասարակ ջոջաւորները) մէկ մէկ կապոց միւրդ, մի մի շիշ օղի առած կը ներկայանայ իւր ուէսին, որ իւր լոգալի մէջ՝ կերակուրներով և խօշապներով ու առանձինն՝ չարաչար*) լիք՝ ամաններ դարսած սեղանի զլուխը նստած՝ կսկսէ բկողներուն:

Մտնողը բարեւ տալ ու առնելուց յետոյ, գօտուց օղու շիշը հանելով կը զրկուցնէ սեղանի վրայ՝ «իդա (այս շիշ օղին) մեր ուէսին հազար բարի» ասելով:— Հազար բարու տէր կենաս, կը պատասխանէ ուէսը և կսկսին զերար կաղանդել մրգեր փոխանակելով:

Եկողը նստելուն պէս, ուէսը սորա բերած օղուց մի կլծղայ կը հրամայէ, որ սլաքտաւոր է նա՝ խիստ յարգի և պարտադիր սովորութեան մի համաձայն, առաջ ինքը խմել **), կլծղան ձեռք առնելով՝

«Է՛, ուէս, շնաւոր (շնորհաւոր) նոր տարի ու բարի կաղանդ, Աստուած հար դալիմ զքեզի հըմլա վըր քու փառքին հաստատ պահէ, աչքիս, զլուխիս լըմէն տարի հասնիք իդա օրուան, Աստուած բարի նոր տարիկ մէ բերէ վըր ամենեցուն, ամենեցու(ն) սալաղէն՝ (ի սէր) վըր մըզի. կենդանութեն»:

— Անուշ անմահութեն, կը պատասխանեն ուէսն ու բազմախանքը:

Ուէսը՝ կլծղան ձեռքը, կը պատասխանէ.

«Քու խմածն անուշ, բարի ես եկի, յանցիկ հար լոգա (այնտեղից մինչև այստեղը) վըր իմ գլխուն ու երեսին. Աստուած մարդութիւնից (բարեկամութիւնից) պակաս չենէ, լըմէն տարի արժանանանք իդա օրուան: (Ամէն, կը պատասխանեն).

*) 2-րդ կը կոչուի խմիչքի ժամանակ սեղանի վրայ դրուած մրգեղէնը որից՝ ամէն մէկ կլծղան խմելու ժամանակ, մէկ մէկ հատ բերանին կը ձգեն օղու դառնութիւնը տանելու համար. միւսին նպատակով գործածուած միս կամ պանիր... կը կոչուին (տաճ.) հալ, հէլ:

**) Բարեկամութեան պատրուակով թունաւորելու առաջն առնելու համար վաղ ժամանակներից ի վեր ընդունուած քաղաքավարական պարտ կամ սովորութիւն:

Աստուած Լուսաւորչու ազգ չկորցու, մըր խղճուկ ազգին լուսու ճար մէ էնէ (Մմէն, կը պատասխանեն). խնամի Պօղոս, աչքիս քաւոր Պետոյ, բարի ես եկե, աչքիս, զլուխիս, շնաւոր նոր տարի, բարի կաղանդ, կենդանութեն լըմնուդ (ամենքիդ)»:

—Անուշ, անուշ, անուշ կը պատասխանեն չորս կողմից:

Ինչպէս սովորութիւն ունին ասելու՝ Կոնստանտին երթալով կը թանձրանայ, իւրաքանչիւր եկողին պարտաւոր է ուէսը նոյն խօսքերով դիմաւորել ու ընդունել, նորից նոյն Կոնստանտին, նոյն անուշ անհաւանքիւ, և երբ բազմականաց զլուխը կը տաքնայ՝ կսկսեն խօսել, ուրախնալ և երբեմն «Թառն-Թառն»ներով մասնակցիլ երգող աշըղին, որ սեղանի զարդը կը համարուի այդ օրը, կամ Կոնստանտին (քրդերէն) խաղեր ասողին:

Տարօրինակ սովորութիւն, որ առաւօտուանից մինչև երեկոյ, դադալին հեղուկը անյազօրէն կը խմեն և միայն թեթեալ Կոնստանտինով կը բաւականան, այս սովորութիւնը յատուկ է Մշոյ ընդհանուր ժողովրդին: Բայց խմիչք կը դորձածեն աւելի մեծ դիւղերը քան փոքրերը, որոնք (առաջինները) հետզհետէ վարակուելու վրայ են արեւցողութեան ախտից:

Աւելի հանդարտ կանցնի կանանց շրջանը: Նորահարսներուն և նշանածներուն տես դնացող խնամի կամ կեսուր կանայքը, տուն մտնելուն պէս, «բարի լուս» տալուց յետոյ, հասակակիցներու հետ կը համըրուեն, մէկմէկու նոր տարին կը շնորհաւորեն, և սեղան նստելով «ը» ու «է»ով ճաշերնին կը վերջացնեն:

Երկրորդ օրը ուրախութեան ոչինչ հետքեր չտեսնուին ժողովրդի նիստ ու կացի վրայ, բացի արեւցողներու խումարութիւնից:

Տարին յաջող և ձմեռը կարճ կը լինին, եթէ կաղանդի կամ նոր տարուայ օրը Չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերը չընկնան: Աւելի լաւ է որ արիւն ցօղէ քան անձրև, նոր տարուց առաջ, որովհետև այդ նշան է՝ որ խիստ երկար ու սաստկաշունչ ձմեռ կ'ունենան:

Ծննդեան տօնը եկեղեցական Հանդէսներով կտխի ու կը վերջանայ, և ոչինչ ժողովրդական ցոյցեր կամ խաղեր տեղի չեն ունենայ, բացի նրանից, որ տօնի ճրագալուցի երեկոյեան միւրգ հաւաքելու համար գործէն ինչ-որ բան երգելիքներէց, որոնք շատ անգամ մրգեղէնի փոխարէն ճաշ (կորկոտ) կը քաշեն երգիքից դուրս, և լուսախար կը հեռանան փորձելու ուրիշ երգիքներ:

Ս. Սարգսի և իւր տօնի մասին վերև գրուած է արդէն:

Բ. ՏԻՐՆԻՔ

Տեառնընդառաջի ճրագալուցի առաւօտը, ամեն տուն, կառնեն մի քանի հատ կրճլատ աւել ու ցախաւիներ, երկար փայտի ծալը կապած կը դնեն թունդիւր չորացնելու համար, երեկոյեան ժամերգութիւնից լետով, երբ եկեղեցու դռան խալովը օրհնեալ ճրագով վառուեցաւ, երեխայք իրենց պէշպէշի երկար աւելը բռնած և,

«Տէրնդէդ՝ դարմանը կէս,

Սունեմ գջուան ելնամ ի դէդ»,

երգելով ու աղաղակելով կը մօտենան բալան՝ բոցին, և վառելով իրենց աւելները՝ շուտով կը տանեն և տանիքներու ծալը կը տնկեն: Բոլոր տանիքներու վրայ բոց, մոծել, մուխ, աղմուկ, աղաղակ, վազվոց, հարահրոց և, մանր ու բէդ, կնիկ ու ճիժ, կուրախանան ու կը զուարճանան:

Պառաւները նուիրական կրակից այն օրուայ ճրագը Տէրնդէդի բոցով կը վառեն, սոյն կրակով հաւերու փետուրները կայրեն, որ ստերջ չմնան, զուտան (թուխս) նստեն. այդ կրակի ածուխով մառանի և տան երգիքները շուրջանակի կը զրծեն, որ չար աչքը չբանի մառանի թան ու թացանին ու առհասարակ բոլոր մարակային: Երիտասարդները իրենց սիրելի դոմշուկներու պոչերը կը խանձեն, որ չուռնան (նազար). մէկը կրակի վրայով այս ու այն կողմը կը թուլի (հա տէրտէրը թող ասէ՝ «խոտեղի է շրջիլ զհրով») միւսն իւր խունջանի կամ հուճիկի ծալը կայրէ՝ որ զալլեր ու թունաւոր օձերը իրենց չմօտենան: Ծերերը ուշադրութեամբ ծուխի այս ու այն կողմը

ծուռելը կը դիտեն, որոնց ասելով եկող տարին ծուլի գնացած կողմը առատ ցանք կը լինի:

Նորահարս ունեցող տները բոված ցորենից՝ չամչախառն փոխինդ կը պատրաստեն և կը ցրուեն դրկեցներուն ու տանիքները գտնուող բազմութեան, դրկեց ու բարեկամ կանայք նոյնպէս ընծայներով (ղլխու ծածկոց, եազմա) պարտաւոր են երթալ և նորահարսները դուրս հանել ի «*Տէրփէր*»: Իսկ երկրագործ երիտասարդները, յատուկ Տէրնդէղի համար պահած ցորենի կապոցներ բերելով՝ նուիրական բոցովը կը վառեն և հասկերը փշրելով իբրև *Խաբա* (օրհնութիւնաբեր) կուտեն ու կը բաժնեն իրարու վրայ:

Գ. ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ

Բարեկենդանին պէտքէ անպատճառ ուտել, խմել, հարսանիքներ սարքել և այլն. ուտելը մանաւանդ իւր չափը կանցնէ, ու որ մէկ կողմ ունի, բարեկենդանի վերջին երեկոյեան՝ ամէն ուտելիքներէց յետոյ, պէտք է կլժէ և կաթն ուտէ, որ կարօտով չմնայ զատիկ օրուայ կերակուրներուն կամ թան ու թացանին:

Իբրև անեկտոտ կը պատմեն՝ որ այս վերջին օրը աղքատ քրտուն մէկը մի հայու տուն հիւր կը լինի, կը տեսնէ՝ որ ամբողջ օրը կերակուր կերակուրի վրայ թունդրից կը հանեն ու կուտեն, քնանալու ժամանակ, «կնիկ, կասէ հայն, ապա մի բան մոռացանք չկերանք»:

— Ի՞նչ, կասէ կինը:

«Զկով կ'թեր ես»:

— Քա մարդ, ինչ աղէկ որ միտքս բերեցիր, սպասէ, մի քնիր, երթամ կովը կ'թեր, կաթը բերեմ ուտենք, ապա քնանանք:

Քուրդը միւս կողմից վրայ կը բերէ. «ապա մի բան էլ մոռացերէք բոլորովին, մտքերնիդ չէք բերէ, տոպրակիս մէջ կտոր մի չոր հաց կայ, թէ ձեր բարեկենդանը կը սիրէք, այն էլ կերէք»:

Բարեկենդանի օրերը՝ գիշերները առհասարակ, տեղի կու-

նենան կերուխում, ուրախութիւն, պարեր, Հարսանիքներ. դրէ-
թէ ամէն օր, օրական մի տուն դատարկելով կը պարեն ու կը
խաղան. ցերեկները, բեղաբեղ մարդիկ անգամ կալերը հաւա-
քուած երէտն ըստ-ուրի, շնորհ և արքայով կը զուարճանան,
իսկ երկրասարգները կը սարքեն ջրհոր (մականախաղ): Գիւղի
առաջ կրնտրեն մի տափարակ և ընդարձակ տեղ, սոսկաբեղի
մէկ գլուխը կը կանգնեն 15-20 ձիաւորներ, նոյնքան ևս՝ միւս
գլուխը, զինուորական կարգով ձիաւորները կազմ ու պատրաստ
կը կանգնեն. մինչ Հանդիսատես բաղմութիւնը և դափը հա-
տանող նոյն ձիերը անհամբեր կապտեն, զուռնան ու դհոյլը
յատուկ եղանակով մի խաղի սկիզբը կը դնեն: Կանգնող խմբ-
րից ձիաւոր մի երթալով միւսի առաջ կամ մականով նշան
կանէ, կամ մականը ձգելով՝ ձիու գլուխ ետ դարձուցած կը
փախչի, ձիաւոր մի նորա յետեւից կը գնայ, ուրիշ մի հակառակ
կողմից սորա առաջ կերթայ, մինչ առաջին կաշխատի մականը
ձգելով զպեցնել իւր առջևից փախչողին մի ուրիշը կը հաս-
նի, այս անգամ սա կը փախչի և սորա յետեւից ընկնողը
կաշխատի դպեցնել Հարուածը և, այսպէս փոխադարձաբար
Հարուածներ տալով ու առնելով այնքան կերթան ու դան, որ
ձիերը փրփուրի ու քրտինքի մէջ կը կորեն, իսկ ձիաւորներից
շատերու ոտք ու գլուխը կը ծածկուին վերքերով:

Երեկոյեան կը հաւաքուին ռէսի յօդան և կը սարքեն
օյննէր, օրինակ ջհրիֆոյ:

Մէկ երկու մարդու շորերը փոխել տալով Հրէայ վաճա-
ռականներու տարազով կզգեստաւորին և մէկ երկու հակ կը
յատկացնեն նոցա իբրեւ թանկագին իրեղէններ: Երկու երեք
հօդի ևս իբրեւ գողեր կը պատրաստեն, որ ջհուտներու ապրանքը
գողանան: Գողերը երթալով մի ընկեր ևս կը ճարեն իրենց, որ
խրոզութիւնից տեղեկութիւն չունենայ, և կերթան գողանալու
ջհուղներու հակերը: Ապրանքը կը գողացուի, ջհուտները կը
ներկայանան գիւղի ռէսին և կը պահանջեն խուզարկութիւն:
Ռէս ոստիկաններ ուղարկելով գողերը կը դռնէ, որոնք՝ դա-
տաւորի՝ ըստ երեւոյթին սպառնալեաց վրայ կը խոստովանին
իրենց յանցանքը, ապրանք մէջ տեղ կուգայ, երբեք գողը կը-

սկսի երկիւղից դողդողալ, ջհուհները ելի՛քլի անելով (իբր իրենց լեզուով խօսակցութիւն), թարգմանի միջոցով կը պահանջեն գործելու մերկացնելը. առաջ ի հարկէ միամիտ դողը կը տկլողանայ և Ագամայ շապկով հրապարակ կիլնէ. փրկիկոց կընկնայ հանդիսականաց մէջ, խեղճ գողը դադտնիքին վերահաս կը լինի, բայց արդէն ուշ, հերիք է որ պէտք եղած գուարճութիւնը տուեց ժողովրդին: Ամէնքը դոհ են և ուրախ, բացի տկլող գողից:

Անցած տարիներ մի գուարճասէր մարդ հետեւեալ խաղը խաղաց գաւառիս փոխ-առաջնորդի և դադիի գլխուն. Կանացի հանդերձներ հագած և երեխայի շորեր հագցուցած մի շան լակոտ գրկելով՝ նախ ներկայացաւ վարդապետին և պահանջեց սորանից արդարութիւն իւր չարագործ մարդու մասին, որ իրեն տիրութիւն չանելով ձգեր է փողանէ փողան երեսի վրայ: Մինչ վարդապետը հրամաններ կարձակէր, հոյ՛ք եւ որդու լացը կտրելու համար մի գոմի իջուց լակոտի գլխուն և սա վժալով ընկաւ վարդապետի առաջ: Ներկայ եղողները վարդապետի հետ միասին ծիծաղից Քրիստոս եղան:

Առաջնորդը կամենալով դատիին ևս անմասն չթողնել այս ուրախութիւնից, պատուիրեց խեղկատակին՝ որ երբ ինք կերթայ դատու տեսութեան, միւսնոյն կերպ աջնտեղ ևս ներկայանայ:

Ձարաճճի հայն այս անգամ շան լակոտը լաւ թրջեց և նոյն հանդերձներով ու փաթոյլթով ներկայացաւ դատուն, վարդապետը յայտնեց դատաւորին եկող կնոջ թշուառ դրութեան մասին, և խնդրեց որ նորա չարագործ ալըր բերուի և տէրութեան օրէնքի համեմատ պատժուի: Դատաւոր դեռ էլէլ էլէլն էր (այո՛, այո՛,) երբ կեղծ կինը նորից մի գոմի իջուց իւր որդու գլխուն և հեռուից կանգնած ձգեց դատու դիւրկը ու փախաւ:

Հասկանալի է այժմ դատու վիճակը, որ իւր անսովոր շարժումներով աւելի ծիծաղ կը շարժէր քան թրջած շունը:

Այս ու ալսալսի անմեղ խաղեր ներելի են բարեկենդանի:

օրերը, որովհետև «արեղաթողի» օրեր են, գիւղացոց ասելով՝ սարի ձգնաւորներն անգամ այդ քանի օրերը վար կիջնան և ուրախութիւններ կանին:

Բարեկենդանի վերջին օրը կանայք ևս զուարճանալու համար կը սարքեն ջջջջ (թիֆլիզեցոց շէրտէն)՝ երկար թուկեր երկուտակ առաստաղից կախելով մէջը կը նստեն և երթալով գալով կօրօրեն մէկգմէկ:

Դ. ՋՈՋ ՊԸՍ

Ջոջ պատի առաջին օրը՝ որ կը կոչուի չոճոն¹⁾, «լուս-յարութ սրբեցարութիւն» օրն է նաև, գիւղացի կիներ իւր միտտ տան տախտ ու առիքը կը որբէ, աման չամանը կը լուանայ, լետոյ երկայն փայտ մի առնելով՝ ծալը շոր կապած, ալիւրի մէջ կը թաթախէ և կսկսի առաստաղի գերանները ասղանման նախշել ու զարդարել, այնպէս որ գիւղական տան ծածքի տակ մի խալտուտիկ ու շնորհալի համաստեղութիւն կը գոյանայ, տան սներու վրայ նոյնպէս ալիւրով պատկերներ կը զծէ ի նշան խոլի, ուլտի, դռտանի և այլն:

Մինչդեռ կանայք տունը կը մաքրեն ու կը նախշեն, փոքրիկներէց մէկ կառնէ երկու կտոր խեցի կամ տափակ քար և կելնէ երգիքի մօտ կը կանգնի, մի քանիսն էլ երգիքի դէմ ու դէմ՝ թունդրի կշտին կանդնած, կսպասեն. վերևինը կը հարցնէ.

«Աղամ—աղամ, ի՞նչ աղամ»:

—Մուկն ու կատուն, ներսից կը պատասխանեն. դ՛ու, քարերը կը քսէ իրարու վրայ և չաղայ հոգին ու չաբուն: Դարձեալ. «աղամ—աղամ, ի՞նչ աղամ»:

—Յձն ու կարիճ, կետուռն ու թրթուռ, արջն ու գէլն, կիւրիւնն ու ճրճիւրէն (միջատ) և այլն և այլն: Քարերը նորից կը դռան և վերողբեալ վնասակար կենդանիները աղացուելով կը չքանան:

¹⁾ Գճոն կը կոչուի սնանոց չարդ. կամ խառը ուտելոց լետոյ մնացած խոշոր մանրակր:

Ջոջ պասի զարդարանքներին մէկն է նաև Աւարիդը, որ Ուրուջ-բէկ (պաս-բէկ) ևս կը կոչուի: Երեխաները վախեցնելու համար՝ մի փոքր հո-հո- (բաղարջիկ) կամ մի մեծ գլուխ սոխ առնելով շուրջանակի եօթ փետուր կը ցցեն, (փետուրները ու պէտք է լինին, որ դարուն շուտ գայ) ի նշան եօթ շաբաթներու, իսկ մի կողմը սուր փայտ մի կը խթեն, իբրև կտուց աքլատիղի: Թունդրի ծուխը կը բարձրանայ, աքլատիզը որո-բուելով կը պտտի և կը սաստէ երեխայոց, որ պասի բոլորը չերթան, թէ չէ՝ աչքերնին կը հանէ:

Այդ օրը պէտք է անպատճառ խունկլի բաղարջ կփել ուտել, որ ծերերու ասելով՝ Խարալէլացոց Եղիպտոսից եղնելու քիշտակին է նուիրուած. նոյնպէս իբրև պարտադիր կրօնական ծէս կամ սովորութիւն հոգի (թիֆլիզեցոց ծանդիլը) կը խաշեն կուտեն, որ երեխաները ուտելով կերպեն.

«խունկլի հաց ու հատիկ՝

Յարով լիդայ մեր Զատիկ»:

Ջոջ պասի առաջին շաբաթուայ օրերին մէկը նուիրուած է հոգիած շուն, որ չիւածէ, հէլը հիւն՝ վնաս չտալու համար, մէկը հոգի-հիւ՝ մարդոց վրայ չխփելու համար, մէկը Խալալիւն, (տես Տղաբերք և կնունք). որպէս զի երեխայք չթայցնեն:

Մ Ի Ջ Ի Ն Ք

Մեծ պասի միջին շաբաթը կը կոչուի Ֆիֆին, միջինքին մի մեծ ձիթով բաղարջ կը պատրաստեն և մէջը մի ուլունք կամ մատանի կը դնեն, ընտանիքի անդամոց վրայ մաս մաս բաժանած ժամանակ, ուլունքը կամ մատանին, որ մէկի բաժ-նի մէջ որ դուրս եկաւ, տան Դալ-Էլ (հարստութիւն) հոգի-գլուխ է հոգի. եթէ բաղարջը կտրելու ատեն նշանը դանակի բերանը ելնէ՝ դժբախտ բոլոր տանեցոց կը պատկանի:

ԱՅՈՒՄ ԶԻՆԳԱԲԹԻՆ

Այս օրը ամենաընտիր և սուրբ օրը կը համարուի, ինչ գործի որ ձեռք զարկեն՝ աջող կը լինի, ինչ որ խորհրդան՝ Աստուած կը լսէ, դորա համար՝ կանայք պանրի Գեղջուրը կը պատրաստեն (տես Արհեստներ), դարբիններուն պատրաստել

կուտան պաշտոն շնորհ, զանազան հիւսնդութեանց համար ոտք ու ձեռք նաև պարանոցը անցկացնելու, պատարագից լետոյ ժամու դուռ կանգնած՝ քարեր կը դիրքն ցաւ ու չօւր հետը դլորելու համար: Երկրագործը իւր սերմունքը ջոկջոկ կապոցներու մէջ ածած խաղաղան կոթի հետ միասին ժամը կը տանէ և կը դնէ ճաշի տոն:

Այս տօնից լետոյ մի շաբաթ կիրակի կը պահուի ի պատիւ Գրիգորի և լուացք ամենեւին չեն աներ, մի օր՝ զոյ՝ կիրակի, և ալ օրուայ եկուած թիթուն կանուանեն զոյ՝ Թիթոյ:

Ե. ԽՈՍՈՒՄԱՐԻՆ ՈՒ ԻՒՐ ԿԱՐԿԱՆՈՒՄ

Դեռ արշալոյսը չբացուած գիւղացու մեծ ու փոքրը, պառաւ ու հալուր, մարդ ու կին, աղջիկ ու տղայ, ճիւղ ու երեխայ զուգուած ու զարդարուած կը լցուն եկեղեցի, «պաշտումն» է կասեն գիւղացիք. ասեղ քցես՝ դետին չընկնայ. որսվհետեւ իրական սեռը մանաւանդ, տարին հաղիւ 4-5 անգամ եկեղեցու երեսը կը տեսնէ, եկեղեցական հանդէսներու արարողութիւնքը մեծ տպաւորութիւն կը թողնեն նորա վրայ, անհամբեր սպասելով ուր օրհնելուն, «կը խօսին ու խոստովանին» և կարդով կսկսին դուրս գալ. երիտասարդները եկեղեցու դուռը փողանաձև կանգնելով ելնող աղջկան և մանաւանդ «սրտի սիրածներուն» օրհնած ուռուով շրփ ու հա շրփ տալով՝ ճամբու կը դնեն:

Երբ արեգակ «բաժ մը երկու» կը բարձրանայ, փոքրիկ տղայք խումբերով տնէ տուն կը պտտին հաւկիթ հաւաքելու և դրէթէ սպառնական ձևով կը կրկնեն կարկաչալի ոտանաւորը.

«Կարկաչայ,
Կարինաչայ,
Որ չիտայ
Ձիւմ կարկաչէն,
Կերթամ ասեմ՝
Պօլ իրեցուն,
Կիզայ . . .
Ձեր ձգում»:

Աւագ ուրբաթին հօտաղները գետինը կը փլնկեն ¹⁾ «Յուդի աչքը հանելու» համար, ծերերն Յուդի ինադուն (ջգրու) ծոմերնին կուտեն: Վերջին շաբաթուայ մէջ կը ներկեն զատկի կարմիր հակիթը և կը պատրաստուեն Քրիստոսի սուրբ Յարութեան:

Ամէն տարի Զատկի գիշերը՝ մեր գիւղի ժամկոչ Ասուատուրը երգիքէ երգիք պտտելով փայտով կը տրխկացնէր տանիքներուն և մորմոքօղ ձայնով կերգէր ս. Յարութեան երգը.

«Քրիստոնէք, արթուն կեցէք,

Քրիստոնէք, ժամ հրամեցէք,

Մեզ ու ձեզ մեծ աւետիք.

Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»:

Քնաթաթախ աչքերով կը վազենք եկեղեցի և տիրացուի ժամաշապկի փէշը հակիթ ձգելով ^{Կայր ու եղբայր} կը դառնայինք զիւղական երեխայներու հետ:

Զ. ՀԱՄԱԴԱՐՁՈՒՄ

Ազգային ու եկեղեցական տօներից ամենաժողովրդականը գրէթէ Համբարձման տօնն է, որու հետ կապուած են Լէյլ ու Մէջլումի անունները ու կարգը, ժողովրդական աւանդութիւններ ու սովորութիւններ: Համբարձման զայ անցնի և Լէյլ ու Մէջլումի լիշատակութիւնը չլինի՝ ալդ անկարելի է. մէկը կրօնական ու միւսը ժողովրդական վերացուցման իդէալներ, — Համբարձման՝ Փրկիչը կը համբառնայ երկինք, և ժողովրդական տօնին՝ Լէյլ ու Մէջլումը երկինք կը թռնան և աստղ կը դառնան:

Ժողովրդական աւանդութեամբ Լէյլ (աղջիկը) և Մէջլում (երիտասարդը) երկու ծուռկներ կը լինին (սիրահարներ), որոնք Մէջլումի ծնողաց կամակոր ըռնութեան իբրև անմեղ զոհեր, մի քաղցր տեսակցութեան ըրպէին, երբ տղայի մայրը յանկարծ զրկախառնուած կը տեսնէ սիրահար զոյգը, սոքա ամօթից ու երկիւղից Աստուծոյ կապաւինեն և խնդիրքով ու սղաղատանքով երբեք չեն լսուէն և ուրիշ չեն գոռոնան:

¹⁾ Փլունկ կը կոչուի բանջարի տակը հողից հանելու համար յարմարեցրած տափակ և սուր քիթ փայտը:

Ամէն տարի Համբարձման զիշերը, այդ լաւտնական սիւ-
րահար զօրդ աստղերը կուգան մէկ տեղ և զիրար կը Համբու-
րեն. սոցա ողջագուրանքը ու Համբուրները տեսնելու Համար
շատ ցանկացողներ Համբարձման ամբողջ զիշերը դուրս կըմնան
և պշուցեալ երկինք կը նայեն:

Քրդաց ու տաճկաց ժողովրդական բանաւոր բանահիւսու-
թեան մէջ բաւական ընդարձակ տեղ կըգրաւեն Լէյլ ու Մէջ-
լումի խաղերը (երգերը):

Համբարձման զիշերը Բեհիշ Ժողի Եւ Կոստ և արթուն
մնացողը ինտուելով կը գտնէ:

Այդ զիշերը ամէն ցաւազար անձ զիշերով կը լողանայ,
որ Հիւանդութիւններից ազատուի:

Համբարձումից մէկ օր առաջ գիւղական փոքր աղջիկները
խումբեր կազմած՝ կը բարձրանան սարերը՝ եօթ բանգ ծաղիկ
Հաւաքելու, եօթ տարբեր աղբիւրներից ջուր վերցնելով կածեն
մի բոգի մէջ, որ կը կոչուի Վեշի (Վեշի) Բշի, եօթներանգ
ծաղիկիւնջը կը դնեն բոգի բերանը, և մօնի օրը խումբ խումբ
տները շրջելով կը Հաւաքեն իւր և Հաւկիթ, որոնցով դաշտը կերա-
կուր կեփեն և երգելով կուրախանան (սովորական պարերգեր):

Իւրաքանչիւր խումբը ունի իւր զարդարուած ու զուգուած
Հարս և Բշի Բոսողը, վերջնոյս Համար յատկացուցած է տողերս՝

Վիճակ. Վիճակ, Վիճակ ջան,

Վիճկի թեւերն էր նխշուն,

Խօսուներ լըմէն բալաք շուն:

Տանտիկն կանայք նոյնպէս դաշտը կերթան որոնելու երեք-
նուկ (*Trifolium pratens*) թուփ խոտը, որպէս զի ձձմի մէջ
ձգեն և տարուայ իւրն ու թացանը բարաքուն (օրհնուած,
լիառատ) լինին, եթէ Երեսուէր (նոյն խոտը՝ միայն չորս Հա-
կաղիր թփերով) կարողանան գտնել, աւելի լաւ:

Միւսնոյն օրը կանայք կը ճարեն մի քիւշի Կօ (պատեանը),
օյո- շաղի (թողած մորթը), Էշո- պայ և Գերո-դոյ ու-լուն ու
միասին կը կախեն ձձմից որ չաչքաւի (նազար):

Համբարձման զիշերը կթան տաւարները դուրս կը տանեն
արածացնելու, որպէս զի Էշո- կանայք չկախարդեն, իսկ եթէ

ներս մնան, բոլոր երգիքներու և ցուիքներու չորս կողմը «ընթաց» կ'ոչուած ձևով անասնոց թրիքը շուրջանակի կը դարսեն, որ կախարդանքը ներս չմտնէ:

Որպէս զի լէպրար պառաւը իւր դրացու իւր ու մածունի, թան ու թացանի և մառանի քառասուն փոխադրէ իւր տունը, Համբարձման գիշերը կը տկլոզնայ, իւր ձձուկը կը հարէ, իւրը խաչակնքելով բղկի մէջ կածէ, իսկ ընթացքը կը թափէ դրացու տանիքի վրայ, յետոյ մազէ լարանը (թել) կը կապէ մէջքը, կաշէ գոգնոցը վրան՝ ծածուկ կը սպրդի հարևանի կթան անասնոց ախոռը և արագ արագ կը շէնքայ տաւարներու վրայով ու կը փախչի դուրս:

Այնպիսի լէպրարներ ևս կան, որոնք միւլնոյն վերողրեայ նպատակով քը «իւլ» դրկեցներու դռները:

«Համբարձման գիշեր» ես ու իմ կնիկ դացինք գետ լողկըցանք օր մեր ցաւ ու չուր (հիւանդութիւնը) տէնք հըտ ջրերուն, ես քընց իմ կնիկ շուտ էլայ ջրէն, շորերս կը հագնէնք, դարձայ յետև աջքի՝ կնիկ չկայ, հա յօղա (այստեղ) կնիկ, յօնա (այնտեղ) կնիկ՝ չկէր. աներևոյթք եղաւ: Գացի մըտ թղթբաց, թղթբացն ըսեց՝ Ախտարք նշանց կիտայ՝ օր չարքեր տարած են զքու կնիկ: Վերջ.— վերջն էն է, օր պտի Համբերես հարի տարիմ՝ լէ Համբարձման:

Եկող տարի Համբարձման՝ ես ու թղթբացը դացինք ջրի ափ, էնի (նա) նստաւ, գրեց ու ճգեց, ես կանայ ու սպասեցի: — Հանդէ (ահաւասիկ) եկան, ըսեց. աղէկ աջքէ: Գառնամ աջքիմ օր (որ) ընէ մէ (խումբ մի) քիւէ էն դիէն կիզան, իմ կնիկ լէ մըջ ուրանց, ճիծմ լէ գիրկ, զճիծ (երեխայ) բռնի թալի հըտ ջրին ու կնկաս ձեռք բռնելով բերի տունն:

(Ժողովրդական զրույց):

Վարդավառին և ս. Աստուածածնայ տօնին տեղի կուլնենայ ուխտագնացութիւն դէպի ս. Կարապետ և միւս՝ գաւառի մէջ գտնուած սրբավայրերը, և բացի սովորական քէֆ ու ուրախութիւններէն՝ առանձինն ժողովրդական սովորութիւններ տեղի չեն ունենար, կամ ականատես չլինելով ինձ ոչինչ յայտնի չեն: